

Maria Kościelniak-Woźniak

ORCID:0000-0003-4438-2533

Uniwersytet Wrocławski

maria.koscielniak@uwr.edu.pl

<https://doi.org/10.19195/2084-4107.16.12>

Tożsamość górala gorczańskiego. Jan Fudala — literackie studium przypadku

Słowa-klucze: Jan Fudala, Gorce, geografia wyobrażona, literatura regionalna, poezja gwara
rowa

Keywords: Jan Fudala, the Gorce Mountains, imaginative geographies, regional literature,
dialect poetry

The identity of a gorczan highlander: Jan Fudala — a literary case study

Summary

The article discusses the literary representations of the Gorce in the dialectal poetry of Jan Fudala. Based on the multi-level analysis of his poems, Fudala's endogenous imaginary geography was developed, which may be a component of a wider project of endogenous imaginary geography of the studied region. The geocritical perspective was used for the study.

W 2014 roku w ramach serii „Nowy Regionalizm w Badaniach Literackich” wydano tom zbiorowy zatytułowany *Geografia wyobrażona regionu*¹. Wyróżniono w nim segment artykułów dotyczących autobiograficznych imagologii terytorialnych, który nazwano *Prywatne geografie wyobrażone regionu*. Jest to termin niejako oksymoroniczny, bowiem geografia wyobrażona według jej twórcy, Edwarda Saida, ma charakter dyskursywny², jest współtworzona przez teksty kultury, media i inne wypowiedzi, i, co najważniejsze, mówi o sposobie postrzegania Innego przez daną grupę³.

The imaginative geographies produced — whether conversations, art, media reporting, travel writing, academic articles, intelligence reports — reflect the preconceptions and desires of their creators, and are reflective of the power between these authors and the subjects of their imaginings⁴.

Posługiwanie się terminem *imaginative geographies* wskazywałoby na problematyzowanie danego zjawiska jako uwikłanego w (najczęściej) krzywdzący proces sensotwórczy (przykładem orientalizm Saida), tymczasem badacze coraz częściej wykorzystują geografie wyobrażoną jako rozbudowaną koncepcję postrzegania danej przestrzeni przez społeczności — zarówno zewnętrzne, jak i lokalne. Takie rozszerzenie pojemności znaczeniowej terminu Saida pozwala na podejmowanie prób maksymalnego zrozumienia sposobów postrzegania, nie zawężając ich do poszukiwania podstaw do krytycznych i zaangażowanych studiów kulturowych (obrona mniejszości, peryferii itp.), tak charakterystycznych dla współczesnych badań humanistycznych. Ujęta w definicji relacyjność opisywanego podmiotu i stosunku, jaki ma do niego autor, pozwala na wysnucie wniosków na temat pragnień, uprzedzeń i tęsknot, w jakie na temat opisywanej przestrzeni wyposażony jest twórca wypowiedzi. Na gruncie badań literackich opracowywanie geografii wyobrażonych jest zbliżone do geokrytyki Westphala⁵ z jej dążeniem do multifokalnego tropienia reprezentacji przestrzeni. Jak wiadomo, studia nad przestrzenią w literaturze, czy też *spatial literary studies*, od przeszło czterech dekad znajdują się w stanie ciągłej transformacji⁶. To, co (jak geokrytyka) jeszcze niedawno wydawało się wystarczającą perspektywą badawczą i doskonałym językiem opisu, teraz jest zaledwie puzzlem w wielkiej układance współtworzonej

¹ Zob. *Geografia wyobrażona regionu. Literackie figury przestrzeni*, red. D. Kalinowski, M. Mikołajczak, A. Kuik-Kalinowska, Kraków 2014.

² E. Said, *Orientalism*, „The Georgia Review” 31, 1977, nr 1, s. 184.

³ *Ibidem*, *passim*.

⁴ Zob. *Imaginative geographies*, [hasło w:] *Oxford Dictionary of Human Geography*, <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780199599868.001.0001/acref-9780199599868-e-889?rsk=9780199599868&result=889> (dostęp: 2.11.2021).

⁵ Zob. B. Westphal, *Geocriticism: Real and Fictional Spaces*, przeł. R.T. Tally Jr., New York 2011.

⁶ R.T. Tally Jr., *Introduction: Spaces of the Text: Literary Studies After the Spatial Turn*, [w:] *Spatial Literary Studies: Interdisciplinary Approaches to Space, Geography, and the Imagination*, red. R.T. Tally Jr., New York 2021, s. 1.

przez środowiska międzynarodowe (na przykład seria wydawnicza „Geocritism and Spatial Literary Studies” czy pismo „Literary Geographies”) ośrodki międzynarodowe (z Robertem Tallym, Sheilą Hones i wieloma innymi) i krajowe (projekt geopoetyki Elżbiety Rybickiej, seria wydawnicza „Nowy Regionalizm Literacki”).

Korzystając z płynnego charakteru *spatial studies*, pozwolę sobie więc na sparafrazowanie propozycji terminologicznej ośrodka zielonogórskiego i autobiograficzne imagologie terytorialne nazwę nie prywatnymi, a endogenicznymi geografiami wyobrażonymi, żeby z jednej strony wyraźnie podkreślić mariaż teorii Saida i Westphala („the endogenous point of view characterizes an autochthonic vision of space. Normally resistant to any exotic view, it limits itself to familiar space”)⁷, a z drugiej zawęzić badaną perspektywę do wewnętrznej, autochtonicznej — przymiotnik „prywatna” daje bowiem szerokie spektrum interpretacyjne i może się odnosić do indywidualnego postrzegania jakiegokolwiek przestrzeni, bez wskazywania relacji pisarza do niej. W niniejszym artykule podejmę się opracowania endogenicznej geografii wyobrażonej Gorców na postawie gorczańskich liryków Jana Fudali analizowanych z perspektywy geokrytycznej. Podtrzymam dyskursywny charakter *imaginative geographies*, uznając imagologie wyprowadzone z dzieł jednego autora za jedynie przyczynek do szerszego projektu geografii wyobrażonej badanego regionu, czyli geografii wyobrażonej Gorców.

Gorce to pasmo górskie należące do Beskidów Zachodnich, położone 30 km na północ od Tatr, zamykające od północy Kotlinę Nowotarską. Przez gorczańską grań przebiega etnograficzna granica Podhala. Są to góry o charakterystycznym krajobrazie składającym się z pierwotnej puszczy i pastwisk, na których praktykowany jest wypas kulturowy. O Gorcach w literaturze polskiej pisali między innymi: Seweryn Goszczyński, Zygmunt Lubertowicz, Władysław Orkan czy Stanisław Pagaczewski. Twórczość literacką związaną z tym regionem podzielić można, zgodnie z założeniami Westphala, na endogeniczną, egzogeniczną i allogeniczną. Wśród pisarzy obierających perspektywę wewnętrzną (endogeniczną) znajdują się zarówno ci, których dzieła funkcjonują w obiegu krajowym, jak i ci, którzy pozostają w obiegu regionalnym, zazwyczaj z powodu obranej poetyki, między innymi operowania gwara. Jednym z najbardziej rozpoznawalnych przedstawicieli drugiej z wymienionych grup był Jan Fudala, znany również jako Jasiek z Gorców.

Fudala urodził się w 1951 roku i od najmłodszych lat mieszkał w Olszówce, gorczańskiej wsi leżącej na granicy Podhala i Zagórza. Jego ojciec należał do 1 Pułku Strzelców Podhalańskich AK i brał udział w partyzanckich walkach prowadzonych w Gorcach podczas II wojny światowej. Artysta został wychowany w rodzinie dbającej o góralskie tradycje, zanurzonej w otaczającym ją krajobrazie gór. Z domu wyniósł więc miłość do Gorców, poczucie obowiązku kultuwowania zapomnianych w czasach PRL regionalnych obyczajów oraz szacunek do historii rodzinnej krainy⁸. Był niezwykle aktywny jako artysta, sportowiec, działacz re-

⁷ B. Westphal, *Geocriticism...*, s. 128.

⁸ *Życiorys*, Oficjalna strona Jana Fudali, <https://www.janfudala.pl/zyciorys> (dostęp: 30.03.2022).

gionalny i opiekun rodzimej kultury. W latach 2000–2007 pełnił rolę dyrektora Muzeum im. Władysława Orkana w Rabce-Zdroju. Zmarł w wyniku wypadku w 2008 roku.

Wszechstronna edukacja i mnogość zainteresowań sprawiły, że Fudala zajmował się w życiu różnymi gałęziami sztuki i sportu, niemniej wszystkie jego działania wiązały się w jakiś sposób z górami. Tańczył w góralskich zespołach regionalnych (Skalni z Krakowa i zespół im. Klimka Bachledy z Zakopanego), a kilka też założył bądź współtworzył (Kropianki z Raby Wyżnej, Harenda z Zakopanego, Zagórze z Kasiny Wielkiej, Zornica z Zakopanego). Jako sportowiec z dyplomem Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego w Krakowie uczył narciarstwa i uprawiał je na poziomie profesjonalnym (złoty i srebrny medal w Akademickich Mistrzostwach Świata w 1973 roku). Kilkukrotnie odgrywał rolę górali w znanych polskich produkcjach, między innymi w *Legendzie Tatr*, *Rodzie Gąsieniców* czy *Kolorach kochania*. Zajmował się także tradycyjnym malarstwem na szkle. W sposób najpełniejszy wyrażał jednak siebie i swoją miłość do góralszczyzny na piśmie. Jako satyryk i poeta publikował między innymi w „Tygodniku Podhalańskim”, „Naszyc Stronach”, a także w „Gazecie Krakowskiej”. Wydał kilka książek satyrycznych, prozatorskich i tomików poezji⁹.

Pisarstwo Fudali można nazwać regionalnym, a większość jego dzieł to czysta literatura gorczańska. Jako dbający o tradycje góral, gwarą (mieszaną zagórzańską i podhalańską)¹⁰ opisywał bliski sobie krajobraz zachodnich Gorców. W swoim dorobku miał także teksty dotyczące innych górskich regionów Małopolski oraz Bułgarii, skąd pochodzi jego żona. W niniejszym artykule skupię się tylko na poetyckim dorobku gorczańskim, który dominuje w bibliografii poety.

Fudala debiutował w czasopiśmie na początku lat siedemdziesiątych jako młody student należący do współzałożonej z Franciszkiem Bachledą-Księdzulozem i Andrzejem Gąsienicą-Makowskim grupy poetyckiej Juhasi. Była to pierwsza pisząca w gwarze studencka grupa poetów góralskich, a „ojcował” jej Tadeusz Staich¹¹. Michał Jagiełło w postłowie do pierwszego książkowego tomu Fudali *Śrybelny miesiącku* pisał o jego debiucie poetyckim (*Tatów dziyń*) w „Dzienniku Polskim”: „wyraźnie nawiązuje do pasterskiej tradycji, która dla autora nie była ani szacowną tradycją, ani tym bardziej rezerwatem, tylko czymś zwyczajnie oczywistym”¹². Tymi słowami można opisać wiele z wierszy Fudali, szczególnie znajdujące się w tomach *Śrybelny miesiącku*, *W bukowińskiej karczmie* oraz *Gdzie Rzym, gdzie Krym, gdzie Fudala*. Wykorzystywanie zagórzańską gwary, olszowskiego krajobrazu i gorczańskiej topografii i toponimii zdecydowanie od-

⁹ *Ibidem*; W. Maciejczak, *Mgr Jan FUDALA. „Jasiek z Gorców”* („Biografie Zagórzańskie Od ORKANA do FUDALI...”), Wrocław-Mszana Dolna 1996 [maszynopis, broszura], *passim*.

¹⁰ A. Mlekodaj, *Jan Fudala — poeta Gorców i Morza Czarnego*, [w:] *Rabka w literaturze, literaci w Rabce*, red. Z. Budrewicz, J. Ceklarz, Rabka-Zdrój 2018, s. 257.

¹¹ W. Maciejczak, *Mgr Jan FUDALA. „Jasiek z Gorców”*, s. 15.

¹² M. Jagiełło, *Jasiek z Gorców* [postłowie], [w:] J. Fudala, *Śrybelny miesiącku*, oprac. M. Jagiełło, Warszawa 1980, s. 88.

różniają tę poezję od literatury podhalańskiej, skupionej na artystycznym eksploataowaniu Tatr. Badaczka podhalańskiej poezji gwarowej Anna Mlekodaj pisze wręcz, że za sprawą wierszy Fudali: „przed czytelnikiem otwierają się Gorce — antyteza Tatr”¹³. Studium tej twórczości prowadzi do poznania górali gorczańskich z perspektywy autochtona i znawcy regionu. Bogactwo odniesień do krajobrazu kulturowego Gorców pozwala na wyprowadzenie najważniejszych cech geografii wyobrażonej Fudali, do których zaliczyć można między innymi pamięć o Władysławie Orkanie, obecność w przestrzeni symboli religijnych czy skoncentrowanie codzienności wokół konkretnych gorczańskich szczytów. Wykorzystywanie rzeczywistych elementów krajobrazu (Turbacz, Kudłoń, Orkanówka, Obidowiec, Obidowa, Olszówka, Rabka itp.) pozwala na umiejscowienie źródła inspiracji artystycznych dla poszczególnych wierszy i sprawia, że poezji Fudali nie sposób interpretować w oderwaniu od gorczańskich pejzaży.

Scenerią większości liryków Fudali są Gorce — zarówno ich szczyty i zbocza, jak i schowane w ich cieniu roztoki (doliny, wsie). Mnogość reprezentacji przestrzeni pozwala na zastosowanie perspektywy stratygraficznej, to jest podjęcia próby odnalezienia w toposie Gorców w poezji Fudali kilku poziomów semantycznych¹⁴.

Aby krótko scharakteryzować twórczość poety, powołam się na typologię Anny Mlekodaj. Wyróżnia ona dwa nurty w góralskiej poezji — ludowy i nieludowy.

Pierwszy z nich charakteryzuje się silnymi powiązaniem z tradycyjnym ludowym stylem artystycznym. Skupia w sobie twórczość poetów, obdarzonych muzykalnością, silnym poczuciem zakorzenienia w tradycji oraz wielką potrzebą pisania. W ich tekstach gwara, ulegając głównie wymogom rytmu i rymu, układa się w wierszowane zapisy spostrzeżeń, dotyczących góralskiego świata w jego codzienności. Podstawową cechą tych tekstów jest prostota i wyraźne powiązanie z realiami życia podhalańskiej wsi oraz bezpośrednim doświadczeniem twórcy. Inną — ich mnogość¹⁵.

Fudala, zdaniem Mlekodaj, tworzył w ramach nurtu nieludowego i należał do grupy pisarzy ujawniających w swych wierszach „już inne, szersze widzenie góralszczyzny”¹⁶. Miało to związek z postępującym w XX wieku odchodzeniem od tradycyjnego wzorca życia górala zakorzenionego w charakterystycznej dla tego obszaru organizacji codzienności wokół pracy pasterskiej. Zmiana w sposobie życia wpłynęła na tworzoną poezję — jej formę, ale przede wszystkim jej treść.

¹³ A. Mlekodaj, *Jan Fudala...*, s. 257.

¹⁴ I. Murat Öner, *Isolated Spaces, Fragmented Places: Caryl Phillips's Ghettos in The Nature of Blood and The European Tribe*, [w:] *Spatial Literary Studies...*, s. 176–177.

¹⁵ A. Mlekodaj, *Kwietno Pani. O gwarowej poezji Podhala w ujęciu kulturowym*, Rabka-Zdrój 2015, s. 30.

¹⁶ *Ibidem*, s. 37.

Ta pokoleniowa zmiana zaowocowała tomikami zawierającymi w sobie zarówno „nowoczesne” utwory poruszające tematykę spoza tradycji góralskiej, jak i te odnoszące się do regionalnego dziedzictwa i podkreślające relację pisarza z jego małą ojczyzną. Taką hybrydową poetykę zauważyć można właśnie w twórczości Fudali.

Mlekojad przypisuje Fudalę do trzeciego pokolenia poetów Podhala, czyli tych urodzonych w latach czterdziestych i pięćdziesiątych XX wieku, którzy debiutowali w latach siedemdziesiątych. Jej zdaniem było to pokolenie przełomowe, bowiem należący do niego mężczyźni podejmowali tematykę miłosną, co wcześniej się nie zdarzało, bowiem „panowało utralone tradycją przekonanie, że dojrzałemu mężczyźnie, ojcu dzieciom, gaździe, a przy tym poecie nie na to dano słowo, aby je trwonił na sprawy niepoważne”¹⁷.

Jasiek z Gorców, jako jeden z bardziej wyrazistych twórców tego pokolenia, stworzył wiele erotyków, z których „wyłania się [...] wizja miłości juhaskiej, wolnej, dzikiej, namiętnej i niestałej. Jej nieodłączną scenerię tworzy pasterski szafas na polanie i księżycowa noc”¹⁸. Obok młodzieńczej miłości pasterskiej u Fudali występują też inne jej odcienie, jak chociażby miłość do gór, do ludzi czy do rodziny. Gorce są nie tylko „miyłowac worce”¹⁹, ale także „ukochanościom pachnące”²⁰. Zdają się też w jego lirykach inspirować, nakłaniać do miłości, jak w tym fragmencie wiersza *Dumania nad Rośtokom*:

A w Rośtokak cłeka spytało się drzewo
— zje cemuz ludzie tak sie nie kochajom?²¹

Miłość w Gorcach jest zazwyczaj miłością szczęśliwą i może dlatego pejzaż malowany wierszami Fudali jest przepełniony radością i wesołością. Gorce są „wesołościom oześpiywane”²², a płynące po nich „wody seplenią / ze nosmutniejsom starość w wesołość zamieniom”²³. Kreowany świat jest więc idylliczny — piękny i radosny. Hiperbolizowanie sielankowości tych gór, szczególnie kontrastujące z rzeczywistym ich obrazem, jak również z ich reprezentacjami w twórczości chociażby Władysława Orkana, zdradza nieobiektywne, wyidealizowane ich postrzeganie przez Fudalę. Przykładem będzie wiersz *Gorce*:

Gorce to moje ocarowanie
wyście som jak mojego dziywęcicia sept „Kochanie”
Tu zimowom nockom gwiozdecki ozyspują sanie

Tu wiecorem z boginkami może się kąpać kozdy
Tu Syćkie dziywęcęta som ślicne

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, s. 140.

¹⁹ J. Fudala, *Już nigdy*, [w:] J. Fudala, *Śrybelny miesiäcku...*, s. 13.

²⁰ J. Fudala, *Moja ukochaność*, [w:] J. Fudala, *Śrybelny miesiäcku...*, s. 16.

²¹ J. Fudala, *Dumania nad Rośtokom*, [w:] J. Fudala, *Śrybelny miesiäcku...*, s. 11.

²² J. Fudala, *Moja ukochaność*, s. 16.

²³ J. Fudala, *Dumania nad Rośtokom*, s. 10.

i ogniste
jak siwki góralskiego gazdy

Tu w serca zaklynte zbójnickie dukaty
tu dzieciśka nie banujom do mamy, do taty

Kie zapieje kur
tu przyjezdzojcie ostomyli
bo tu skolnej miyłości ucy gorcański wiecór²⁴.

Zapraszający ton wiersza wskazuje na to, że podmiot chce, aby inni również doświadczali jego Gorców — tych magicznych, idealnych. Szczególnie urzekające zdają się być gorczańskie wieczory, które uczą „skolnej miyłości”, bowiem wtedy najwyraźniej uwidacznia się wspaniałość tego świata. Odkrywa on swoje baśniowe tajemnice („z boginkami może się kąpać kozdy”), a gwiazdy są tak blisko, jakby były jednością z zalegającym dookoła śniegiem. Fudala idealizuje nie tylko przestrzeń, ale także ludzi — dziewczęta są najpiękniejsze, dzieci spokojne, a społeczność bogata sercem. Idylliczność budowanego świata związana jest ściśle z tradycją i codziennością góralską. To proste pasterskie prace i wiejskie zwyczaje pozwalają osiągnąć pełnię szczęścia, po części dlatego, że „górol na hali z owieckami — noblizyj jes nieba”²⁵. Wielokrotne odwołania do tradycji kołędowania, pytań czy zbójnickiego tańca są konotowane z prostą radością. Zjawiska te stają się przedmiotami opisu same w sobie, a wiersze są z jednej strony ich pochwałą, z drugiej zaś zdają się być dokumentem archiwizującym, co koresponduje z wyrażaną przed Fudalę obawą o gaśnięcie góralskiej tradycji. Dlatego też wiele jego wierszy „bije na alarm” i stanowi regionalistyczny manifest:

Hej nie zabacuj nigdy zwyku góralskiego
bo na stare roki uciesys sie śniego²⁶.

Można mówić o kulcie góralczyzny, który przejawia się nie tylko w samej treści wierszy, ale także w decyzjach stylistyczno-formalnych — użyciu gwary czy schematów pieśni góralskich. Gorce Fudali są bardziej przepelnione góralską tradycją, symbolami góralskich legend i baśni niż w rzeczywistości. Szczególnie, że w czasach, gdy Fudala tworzył, autentyczna góralczyzna podupadała, przegrywając walkę z wszechobecnym dążeniem do centralizacji i eksploataowaniem motywów ludowych głównie w celach polityczno-propagandowych. Wyobrażone Gorce Fudali są więc wyidealizowanym produktem tęsknot samego pisarza, wychowanego w rodzinie zakorzenionej w lokalnej tradycji i z pokolenia na pokolenie przekazującej powinność dbania o „góralski zwyk”. Duchowym przewodnikiem regionalistycznych rozważań Fudali jest Władysław Orkan, pierwszy i największy piewca ziemi gorczańskiej, a konkretnie zagórzańskiej.

²⁴ J. Fudala, *Gorce*, [w:] J. Fudala, *Śrybelny miesiącku...*, s. 17

²⁵ J. Fudala, *Moja ukochaność*, s. 16.

²⁶ J. Fudala, *Dziadkowo gwaro*, [w:] J. Fudala, *Śrybelny miesiącku...*, s. 14.

Na marginesie warto podkreślić, że wyobrażone Gorce Fudali zdecydowanie różnią się od tych Orkana. Sielankowo-baśniowa wizja współczesna stoi wręcz w opozycji do smutnych krajobrazów góralskiej biedy stworzonych przez „Pieśniarza krainy kęp i wiecznej nędzy”²⁷. Dokładne badania komparatystyczne w tym zakresie nie zostały jeszcze przeprowadzone²⁸. Zapewne musiałyby one uwzględnić uzależnienie sposobu postrzegania przestrzeni od czasu (*spatiotemporality*)²⁹.

Nazywany hetmanem Orkan jest przez Fudalę stawiany w roli strażnika góralskiej tradycji:

Za Groniami jako plebon Orkanówka stoi
i czegosi barzyj jak djaska się boi

Hej ze góralskie gaśnie życie, ze się jutro minie
i z wyrsyka się stulo na smyntorz w dolinie³⁰.

Jako twórca regionalizmu podhalańskiego Orkan jest symbolem idei dbania o „spuściznę ojców”, która przyświeca Jaśkowi z Gorców w jego twórczości i „zywobyciu”. Nic więc dziwnego, że przestrzeń gór przechowuje w Fudalowych lirykach góralską tradycję i wyposażona jest w emblematyczne góralskie rekwizyty. Pod Obidowcem, na przykład, można się przyjrzyć „dziwożon sukienkom” i usłyszeć „śpiywke duchów nad Sumiącą”³¹. Wiatr i jedle mruczą o „tak piyknyk casak, co się już nie wrócom,/ o starodowności, zbójnickiej miyłości”³², a bohaterem utworów towarzyszy legendarny góral Juro Janosik³³. Wyobrażone Gorce Fudali są też intensywnie sakralizowane, ale jest to specyficzna sakralizacja związana z tradycją góralską i odnosząca się do wizji religii, w której Jezusek jeździ na nartach wokół karczmy. Obrzędy religijne są w tym ujęciu nierozzerwalnie związane z przestrzenią, z górami i przyrodą, a także z góralską codziennością. Największą celebrazją okazuje się tu być zatańczenie „hajducka” na bucku. Fudala nie unika tu jednak konfrontacji z rzeczywistością i w wierszu *Lipa u Krausa* wyraźnie wskazuje na odchodzenie górali od religii, którego metaforą ma być próchniejąca kapliczka zawieszona na starej lipie — charakterystyczny dla Gorców element krajobrazu kulturowego.

Powtarzalnym motywem w poezji Fudali jest pamięć o partyzanckich walkach 1 Pułku Strzelców Podhalańskich AK. Zaangażowanie lokalnej społeczności w działania wojenne było ogromne; do dziś w większości gorczańskich rodzin przekazuje się partyzanckie opowieści. Pisząc o Gorcach, których „polany deptali

²⁷ Zob. J. Krzyżanowski, *Pieśniarz krainy kęp i wiecznej nędzy. Rzecz o Władysławie Orkanie*, Zakopane 1927.

²⁸ Wspomina o tym natomiast między innymi A. Mlekołaj, *Jan Fudala...*, s. 259–260.

²⁹ B. Westphal, *Geocriticism...*, s. 10.

³⁰ J. Fudala, *Z Trubaca*, [w:] J. Fudala, *Śrybelny miesiącku...*, s. 24.

³¹ J. Fudala, *Pytacka*, [w:] J. Fudala, *Śrybelny miesiącku...*, s. 61.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*.

morderce — Miymcy...³⁴, Fudala wypełnia tę przestrzeń pamięcią, jednocześnie korespondując z rzeczywistym krajobrazem kulturowym tych gór, który w dużej mierze zbudowany jest z *lieux de mémoire* związanych z okresem 1941–1948. Dlatego fragment „A hań w grobie na polanie / Zmrok akowskie ciało niańczy”³⁵ jest nie tylko tekstową metaforą pamięci, ale także poetyckim obrazem jednego z rzeczywistych partyzanckich grobów, których w Gorcach jest wiele.

Poeta niejednokrotnie sygnalizuje związek podmiotu swoich wierszy z opisywaną przestrzenią. Można się domyślać, że indywidualna relacja z Gorcami rysująca się w wierszach jest odbiciem rzeczywistego związku Fudali z jego małą ojczyzną. Na autobiograficzny charakter większości dzieł poety wskazuje odnośnienie się w nich do faktów z jego życia, między innymi do członków rodziny (zmarłego dziadka, córki Kasi, żony Luby), miejsc (Jasionów, Olszówka, Rabka) i elementów codzienności (kolędowanie, wypas owiec, podróże do Bułgarii, Hiszpanii). Pisząc „W mojej wsi”³⁶, ma na myśli Jasionów — przysiółek Olszówki, w której się wychował; pisząc „Góry moje”³⁷, ma na myśli Gorce z „Trubacem” i „Rośtokom”. Wielokrotnie występuje w tej poezji perspektywa pierwszoosobowa. Podmiot identyfikuje się więc z tą przestrzenią, przynależy do niej³⁸. Niejednokrotnie pojawia się zaimek „moje”. Nie znaczy to jednak, że podmiot tylko za właszcza opisywaną przestrzeń. Obok fragmentów „Robiem tu co [...] kce”³⁹ czy „zycie mi weselom na polanie owce”⁴⁰ znajdują się też inne, wskazujące na szacunek i troskę o tę przestrzeń codzienności:

Góry moje — wami zyjem
i pokiela dychom
wroga nie uwidzicie wiyncy⁴¹

Powyższy cytat odnosi się do wydarzeń historycznych, co również jest powtarzalnym motywem w poezji Fudali i najczęściej przywołuje pamięć o partyzanckich walkach. Rodzina Fudalów nie odbiega tu od schematu — ojciec „Jaśka” także działał w AK. Specyficzna, pierwszoosobowa i osobista poetyka gorczańskich wierszy Fudali pozwala uruchomić do ich analizy narzędzie tropienia narracji tożsamościowej poety — człowieka gór — rozumianej jako narracji, w której „toczą się spory o historię, o pamięć, o rozumienie miejsca podmiotu w świecie”⁴². Osoba

³⁴ J. Fudala, *Dumania nad Rośtokom*, s. 10.

³⁵ J. Fudala, *Jasionowski obraz*, [w:] J. Fudala, *Gdzie Rzym, gdzie Krym, gdzie Fudala*, Kraków 2000, s. 100.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ J. Fudala, *Dumania nad Rośtokom*, s. 10.

³⁸ S. Ager, *A Geocritical Approach to the Role of the Desert in Penelope Lively's Moon Tiger and Michael Ondaatje's The English Patient*, [w:] *Spatial Literary Studies...*, s. 164.

³⁹ J. Fudala, *Moja ukochaność*, s. 16.

⁴⁰ J. Fudala, *Z Trubaca*, s. 24.

⁴¹ J. Fudala, *Dumania nad Rośtokom*, s. 10.

⁴² J. Szydłowska, *Pamięć jako etyczna powinność, czyli mazurskie narracje tożsamościowe Wojciecha Marka Darskiego*, [w:] *Geografie wyobrażone regionów...*, s. 282.

mówiąca w badanych lirykach jest reprezentantem, agentem opisywanej przestrzeni Gorców, które przedstawia jako centrum polskiej góralszczyzny — wcześniej odseparowane od reszty świata, a współcześnie psute przez zewnętrzne wpływy. Zadaniem podmiotu jest ochrona tradycji i krajobrazu, a także promowanie, to jest zapraszanie do ich doświadczenia. Historia regionu jest w tej narracji modyfikowana w celu podkreślenia roli, jaką Gorce pełnią w konstruowaniu mitu górala. Szczególny nacisk został tu położony na prezentowanie Orkana jako góralskiego hetmana o gorczańskim pochodzeniu mającego bezpośrednie zwierzchnictwo nad Fudalą. Pomijanie motywu głodu i nędzy, silnie eksploatowanego w pisarstwie Orkana, wskazuje na próbę ukrycia niechlubnej przeszłości regionu, która kłóciłaby się z jego nieustannym idealizowaniem. Sposób wzmiankowania o historii gorczańskiej partyzantki także odbiega od innych narracji na ten temat — mamy tu do czynienia z symbolicznym zaakcentowaniem pamięci o tych wydarzeniach bez podejmowania prób ich heroizowania. Fudala jest w tych wierszach raczej wodzirejem niż gawędziarzem, namawia do śpiewu, tańca, miłości i wprowadza czytelnika w Gorce oglądane z bliska. Jego wiersze odsyłają do maksymy *carpe diem*, według której codzienność ma być skupiona wokół doceniania prostych przyjemności. Fudala co prawda toczy walkę o podtrzymanie góralskiej tradycji, ale obawiając się schyłku góralskiego „żywobycia”, hiperbolicznie opisuje Gorce jako zagrożoną Arkadię.

Niniejszy przyczynek do opracowania endogenicznej geografii wyobrażonej Gorców wskazuje, że są te góry sielankowe, wyidealizowane, dają schronienie magicznym stworzeniom, zachęcają do miłosnych uniesień i uwodzą swojskim pięknem. Są sercem polskiej góralszczyzny przepełnionym pamięcią o Orkanie.

O tym, że ten artykuł jest jedynie przystankiem w drodze do naszkicowania pełnej geografii wyobrażonej Gorców, świadczy różnica w przedstawianiu tego krajobrazu przez Fudalę i jego duchowego przewodnika Władysława Orkana. Pomędzy tymi dwoma literackimi biegunami znajduje się szereg pisarzy, których wkład w tworzenie lokalnej geografii wyobrażonej musi jeszcze zostać opracowany.

Bibliografia

- Ager S., *A Geocritical Approach to the Role of the Desert in Penelope Lively's Moon Tiger and Michael Ondaatje's The English Patient*, [w:] *Spatial Literary Studies: Interdisciplinary Approaches to Space, Geography, and the Imagination*, red. R.T. Tally Jr., New York 2021, s. 164–174.
- Fudala J., *Gdzie Rzym, gdzie Krym, gdzie Fudala*, Kraków 2000.
- Fudala J., *Śrybelny miesiączku*, oprac. M. Jagiełło, Warszawa 1980.
- Krzyżanowski J., *Pieśniarz krainy kęp i wiecznej nędzy. Rzecz o Władysławie Orkanie*, Zakopane 1927.
- Maciejczak W., *Mgr Jan FUDALA. „Jasiek z Gorców”* („Biografie zagórzańskie Od ORKANA do FUDALI...”), Wrocław-Mszana Dolna 1996 [maszynopis, broszura].
- Mlekođaj A., *Jan Fudala — poeta Gorców i Morza Czarnego*, [w:] *Rabka w literaturze, literaci w Rabce*, red. Z. Budrewicz, J. Ceklarczy, Rabka-Zdrój 2018, s. 255–267.

- Mlekodaj A., *Kwietno Pani. O gwarowej poezji Podhala w ujęciu kulturowym*, Rabka-Zdrój 2015.
- Murat Öner I., *Isolated Spaces, Fragmented Places: Caryl Phillips's Ghettos in The Nature of Blood and The European Tribe*, [w:] *Spatial Literary Studies: Interdisciplinary Approaches to Space, Geography, and the Imagination*, red. R.T. Tally Jr., New York 2021, s. 175–190.
- Said E., *Orientalism*, „The Georgia Review” 31, 1977, nr 1, s. 162–206.
- Szydłowska J., *Pamięć jako etyczna powinność, czyli mazurskie narracje tożsamościowe Wojciecha Marka Darskiego*, [w:] *Geografia wyobrażona regionu. Literackie figury przestrzeni*, red. D. Kalinowski, M. Mikołajczak, A. Kuik-Kalinowska, Kraków 2014, s. 281–298.
- Tally R.J., *Introduction: Spaces of the Text: Literary Studies After the Spatial Turn*, [w:] *Spatial Literary Studies: Interdisciplinary Approaches to Space, Geography, and the Imagination*, red. R.T. Tally Jr., New York 2021, s. 1–10.
- Westphal B., *Geocriticism: Real and Fictional Spaces*, przeł. R.T. Tally Jr., New York 2011.

Źródła internetowe

Oxford Dictionary of Human Geography,
<https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780199599868.001.0001/acref-9780199599868>.

Życiorys, Oficjalna strona Jana Fudali, <https://www.janfudala.pl/zyciorys>.